

VARIA

XVII

Ružomberok
Katolícka univerzita v Ružomberku – Filozofická fakulta
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave
2010

**Katolícka univerzita v Ružomberku – Filozofická fakulta
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave**

Vedecký redaktor

Prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.

Recenzenti

Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Mgr. Katarína Muziková, PhD.

Technický redaktor

Vladimír Radik

Z tlačových podkladov JÚLŠ SAV vytlačilo

Vydavateľstvo Michala Vaška

Námestie Kráľovnej pokoja 3, Prešov

www.vmv.sk

**Táto kniha vychádza s finančnou podporou Fondu na podporu
vedy Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku.**

ISBN 978-80-8084-550-6

Obsah

Slovo na úvod	9
Darina Auxová: Frazeologické jednotky v hovorenej a písanej podobe	11
Dana Baláková – Viera Kováčová: K interjazykovej frazeologickej kompetencii českých vysokoškolákov (čeština – slovenčina verzus čeština – polština)	16
Małgorzata Berend: Znaczenia specjalne derywatów pochodnych od wybranych czasowników	31
Rastislav Béreš: Gramatické kategórie v ranej ontogenéze detskej reči a ich sémanticko-kategoriálny rámec	39
Alena Bohunická: Metafora. Podobnosť. Obraznosť.	47
Krystyna Bojalkowska: Použití tvarů typu oglądawszy, zjedząc v současné polštině	56
Tatiana Deptová: Využívání jednotlivých typov komunikácie pri odovzdávaní reklamnej informácie	66
Vladimír Dziač: Konceptia polyfonickej teórie a problematika modality v slovenčine a vo francúzštine	77
Ivana Džundová: Slovensko-bieloruské paralely v období formovania spisovných jazykov	85
Anna Džurňáková – Anna Gálišová: O komunikačnom registri hokejistov	90
Irena Fuková: Traktát o viděních a pokušeních zbožného mládence od Jana Bechyňky	95
Karol Furdík: Algoritmy predspracovania textu pre úlohy klasifikácie a zhlukovania v systéme elektronickej výučby	100
Rujanca Gaidoš: Slovenská slovenčina v komunikácii Slovákov v Bihore	111
Katarína Gajdošová: Metadáta v Slovenskom hovorenom korpuse	115
Lenka Garančovská: Ochranná známka (s ohľadom na chrématonymá mliekarenského priemyslu)	120
Andrej Habiňák: Frazeologizmy v súčasných školských knihách, určených pre výučbu materinského jazyka	127
Eva Henčeková: How to approach interculturalism in education	137
Renáta Hlavatá: Novokoncipované prejavy historizmu v lingvistickom a literárnovednom výskume	141
Veronika Homolková: Jak dlouho trvá české „s“ a „z“?	151
Mikuláš Horský: Konceptualizace času v českých a ruských proverbiálních rčeních	158
Alexandra Chomová: Korešpondencia („synonymia“) posesívnych foriem	163
Jan Chovanec: Chatová diskuze jako součást internetové sportovní publicistiky	172
Gabriela Imrichová: Z konfrontačnej gramatiky spisovnej slovenčiny a bulharčiny (Systém slovesných tvarov v spisovnej slovenčine a bulharčine – imperatív)	182

Ladislav Janovec: Seznamte se s mojí milenkou	188
Jana Juhásová: Znamky procesionálnosti v Žáryho litanickéj básni Telo (1941)	195
Joanna Kamper-Warejko: Slovtvorné novotvary ve sbírce „Gešli různoryma“ Jana Rybiňského	201
Agáta Karčová: Adaptácia vybraných akronymov do systému slovenčiny	207
Miroslav Kazík: K priezviskám v Moravanoch nad Váhom	213
Zuzana Kenížová: Neurčitý člen vo francúzštine a jeho vyjadrenie neurčitém zámenom „nejaký“ (Komparatívna štúdia)	223
Jana Kišová: Lexikálne inovácie ako odraz kultúry etnika (III)	230
Martina Kopecká: Vývin kodifikácií v 40. a 50. rokoch 20. storočia	238
Lucie Korbélyiová: Kůň ve slovní zásobě češtiny doby střední	243
Olexandra Kovalčuková: Spôsoby reprodukcie názvov zahraničných filmov v prekladoch do slovenčiny a ukrajinčiny	252
Zdena Kráľová: Korelácia verbálnej inteligencie a cudzojazyčnej fónickej kompetencie	260
Jaromír Krško: Hydronymia povodia Hrona vo svetle nemeckej kolonizácie	270
Joanna Kulwicka-Kamińska: Przekład hebr. tórāh i ar. taurāt w polskich translacjach biblijnych i koranicznych	279
Maria Kwiatkowska-Klimczak: Językowe i pozajęzykowe środki perswazji w ogłoszeniach matrymonialnych polskich, francuskich i hiszpańskich	293
Jana Ladzińska-Jusková: Gramatická kategória rodu, kategória životnosti – neživotnosti substantív v spisovnej slovenčine a bieloruštine	300
Vieroslava Leitmanová: Kvet ako symbol splneného želania v rozprávkach	305
Josef Lesák: Možnosti významu titulu literárneho diela	308
Daniela Majchráková: Štatistické metódy vyhľadávania verbo-nominálnych kolokácií v korpuse a analýza kolokačných mier	313
Lenka Majchráková: Problémy s posesívnosťou pri konfrontačnom slovensko-bulharskom výskume	322
Marta Malanowska: Analiza konfrontatywna paradygmatów słowotwórczych wybranych rzeczowników obcego pochodzenia w języku czeskim i polskim	329
František Martínek: K analytickým verbonominálním spojením v Hájkově Kronice české (1541)	340
Katarína Muziková: Prirodzenosť v jazyku a kodifikácia	352
Oľga Orgoňová: Štýl teleshoppingu vo svetle racionality/iracionality reprezentantov ponuky a spotreby	359
Katarína Pekariková: Jazyková forma ako prostriedok organizácie obsahu umeleckého textu (Semiotická analýza sonetu Janka Jesenského)	368
Mária Podivinská: Interpretácia textov v stredoškolskej praxi	377
Edita Prihodová: Čo sa volá večnosť – Stratégie písania Erika Jakuba Grocha v zbierke Em	382
Lenka Ptak: Stopniowanie przymiotników potencjalnych w języku czeskim, słowackim i polskim	387

Martin Pukanec: Avestský Jašt 5 a slovanská vojna bohov	392
Markéta Pytlíková: Specifika prvého staročeského překladu Knih prorockých a Knih makabejských	400
Anna Ramšáková: Fonologická analýza goralského nárečia v obci Skalité, interferencia spisovného jazyka a nárečia na zvukovej rovine	411
Lubomír Rendár: Niekoľko poznámok o ľubozvučnosti slovenčiny	422
Róbert Sabo: Intonácia a text	426
Daša Sloviková: Termín v preklade (na príklade poľsko-slovenského prekladu)	430
Hana Sobalíková: Druhá redakce staročeského překladu bible. Uvedení do problematiky	433
Jana Spálová: Úskalia prekladu právneho textu	438
Štěpán Šimek: K otázce poměru češtiny a slovenštiny ve Zprávě pisma slovenského Tobiáše Masníka	443
Jaromíra Šindelářová: Přejímání německých pomístních jmen do češtiny	451
Martin Škutka: Jazykový znak a jeho funkcia v jazykovom spoločenstve	455
Pavel Štěpán: Suffixy -čí, -ičí a -ovčí v pomístních jménech v Čechách	464
Tamás Tölgyesi: Náboženské výrazy řecko-latinského původu přejaté prostřednictvím němčiny do českého, slovenského a maďarského jazyka ..	470
Barbora Vavrušová: Lexikálna stránka hovorenej podoby jazyka v Trenčíne ..	474
Katarína Vilčeková: Komparácia cestopisu s niektorými druhovými formami dokumentárnej prózy – t. j. biografie a reportáže	481
Kateřina Voleková: Staročeské substantívum tanec	484
Solomija Zaborská: Obraz ženy v paremiológii slovenského a ukrajinského jazyka z komparatívneho aspektu	490
Stanislava Zajacová: K niektorým znakom imitovaného komunikačného registra učiteľky v rolových hrách detí	497
Katarína Žeňuchová: Niektoré aspekty terénnych nárečových výskumov medzi jazykovedou a folkloristikou	513
Monika Franková: Konfrontácia jazykovedných časopisov Voprosy jazykoznanija a Russian Linguistics vzhľadom na osobu A. V. Isačenka	528
Juraj Hladký: Pôvod mien typu Korintskí.....	544
Andrej Závodný: Diachrónny pohľad na distribúciu sufixu -ava v slovenskej hydronymii.....	548

Przekład hebr. tōrāh i ar. taurāt w polskich translacjach biblijnych i koranicznych

Joanna Kulwicka-Kamińska

Zakład Historii Języka Polskiego, Instytut Języka Polskiego,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

Celem artykułu jest pokazanie translacji hebr. tōrāh i ar. taurāt przede wszystkim jako nazw świętych ksiąg w polskich przekładach biblijnych i koranicznych. Jest to także poszukiwanie odpowiedzi na pytania: w jaki sposób je przekładano? czy i w jakim stopniu w procesie przekładu świętej księgi islamu wzorowano się na translacjach biblijnych czy też szukano odpowiedników semantycznych w polszczyźnie ogólnej (stąd wskazanie na historię tych leksemów w języku polskim)? jakich innych sposobów oddawania specyficznego znaczenia terminologii muzułmańskiej poszukiwano w tekstach przekładowych?

Należy zwrócić przy tym uwagę na szczególną pozycję nazw własnych w Piśmie św. oraz w Koranie, gdyż pełnią one tutaj nie tylko funkcję identyfikacyjną, ale również mogą charakteryzować denotata. Nazwy te bowiem bardzo często nie tylko oznaczają, ale również znaczą, co w dużym stopniu wpływa na specyfikę onomastyki biblijnej i koranicznej. W związku z tym translatorzy stają przed dylematem, czy pozostawić obcą, w oryginale znaczącą nazwę (dotyczy to zwłaszcza nazw wywodzących się z języków semickich, np. koran to w języku ar. ,czytanie, wykład', a tora w języku hebr. to ,nauka, pouczenie, prawo'), na polskim gruncie asemantyczną, czy też posłużyć się rodzimym odpowiednikiem semantycznym. Jeśli tłumacze decydują się na użycie kalki

semantycznej, zmuszeni są najczęściej wykorzystać rodzimy zasób leksemów apelatywnych. Mimo, iż uważa się, że nieprzetłumaczalność stanowi jedną z nadrzędnych cech nazwy własnej, to szczególna pozycja nazwy zarówno w Biblii jak i w Koranie, zmusza tłumaczy do szukania polskich odpowiedników leksykalnych.

Materiał źródłowy stanowią teksty zróżnicowane pod względem formalnym i czasowym, bowiem źródłem ekscerpcji słownictwa są zarówno polskie przekłady Koranu, jak i zabytki Tatarów litewsko-polskich (dalej Tlp), pisane grafia arabską, wymagające transkrypcji i transliteracji. Są to teksty religijne, muzułmańskie - przy ich doborze posłużono się więc kryterium tematycznym. Należą do nich pochodzące z XVII w. pierwsze zachowane kopie XVI-wiecznych zabytków tatarskich (Kitab z Kazania /KzK/, Chamań lipski /Chl/)¹, teksty XVIII-wieczne (Tefsir – 1725r. fragm. /T1/, Tefsir – 1788r. fragm. /T2/, Kitab Łuckiewicza fragm. /KŁ/, Kitab Milkamanowicza /KM/ fragm.)², XIX-wieczne (materiał leksykalny wyekscerpowany z XIX-wiecznych kitabów w formie słowniczków opracowanych przez S. Akiner /A/ i A. Woronowicza /W/³, J. Sobolewskiego Wykład wiary machometkańskiej czyli islamskiej – 1830 r. /Ww/) oraz XIX i XX-wieczne przekłady Koranu: Koran w przekładzie J. Buczackiego⁴ – 1858 r. /KB1/, Wersety z Koranu⁵ – 1935 r. /WzK/, Koran w przekładzie J. Bielawskiego⁶ – 1986 r. /KB2/, Koran „londyński”⁷ – 1990 /K3/).

Podstawę materiałową stanowią również polskie przekłady Biblii: XVI i XVII-wieczne (Biblia brzeska – 1563 r., Biblia nieświeska – 1572 r., Biblia w przekładzie J. Wujka – 1599 r., Biblia gdańska – 1632 r.) oraz współczesny przekład – Biblia Tysiąclecia⁸.

¹ Teksty transliterowane i opracowane przez G. Miškinienė, *Sieniausi lietuvos totorių rankraščiai*, Wilno 2001.

² za G. M. Meredith-Owens, A. Nadson, *The Byelorussian Tatars and their Writings* (1973, 141-176), *The Journal of Byelorussian Studies*, London 1970, t. 2, nr 2, 141-176; Tefsir 1725 r.; J. Stankievič, *Prispěvky k dějinám běloruskeho jazyka na základě rukopisu „Al-Kitab”*, *Slavia* 1933-1934, rocznik 12, 357-390; Kitab Łuckiewicza; transliteracja rękopisów: Tefsir 1788 r., Kitab Milkamanowicza - Cz. Łapicz; H. Jankowski, Cz. Łapicz, *Klucz do rajy. Księga Tatarów litewsko-polskich z XVIII wieku*, Warszawa 2000; Cz. Łapicz, *Kitab Tatarów litewsko-polskich (Paleografia. Grafia. Język)*, Toruń 1986.

³ S. Akiner, *The Vocabulary of a Byelorussian K'it'ab in the British Museum*, *The Journal of Byelorussian Studies*, London 1973, t. 3, nr 1, 55-84; A. Woronowicz, *Kitab Tatarów litewskich i jego zawartość*, *Rocznik Tatarski*, II, Zamość 1935b, 376-394.

⁴ *Koran*, J. M. Tarak Buczacki, Warszawa 1858 - tożsamy z wcześniej wydanym (Poznań 1848) Koranem w przekładzie filomatów ks. D. Chlewińskiego i I. Domejko.

⁵ *Wersety z Koranu*, Sarajewo 1935 – reprint z 1995r.

⁶ *Koran*, J. Bielawski, Warszawa 1986.

⁷ *Święty Koran*, Londyn 1990 (pod patronatem Hazrat Mirza Tahir Ahmad).

⁸ *Biblia brzeska* 1563, Clifton-Kraków 2003; *Biblia nieświeska*, Nieśwież 1572 (starodruk ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego); *Biblia* w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1599 r. Transkrypcja typu „B” tekstu oryginalnego z XVI w., Warszawa

Hebr. *tôrāh* ,nauka', ,pouczenie', ,wskazówka', ,przepis', ,prawo', ,Prawo'⁹ czy pochodzące od niego ar. *taurāt* w analizowanych przeze mnie kontekstach jest najczęściej przekładane jako nauka, prawo, przepis, wskazówka lub występuje w formie zeslawizowanej.

NAUKA

Według Słownika staropolskiej terminologii chrześcijańskiej (dalej SSTCh)¹⁰ nauka, to: 1. ,ogół prawd religijnych'; 2. ,wskazania boże w ST'; 3. ,wskazania Chrystusa i świętych'. W SS^tp (V, 121-123) leksem nauka występuje w trzech podstawowych znaczeniach: 1. ogólny zasób wiadomości, ogół umiejętności, wiedza, poglądy, doctrina, scientia, disciplina' (121); 2. ,pouczenie, powiadomienie, informacja, rada, też zbiór pouczeń, doctrina, praeceptum, documentum, decretum, consilium, etiam praeceptorum corpus' (121); 3. ,uczenie się, studia, tirocinium, studia, actus discendi' (122). W dobie średniopolskiej wyraz ten ma znacznie szerszą dystrybucję. SPolXVI (XVI, 362-399) podaje następujące znaczenia: 1. ,usystematyzowana wiedza i wszelka umiejętność' (362); 2. ,zasady wiary, religia lub jedno z wyznań' (369); 3. ,poszczególne twierdzenia, zasady postępowania lub ograniczone zespoły twierdzeń i zasad' (380); 4. ,wiedza posiadana przez jednostkę lub grupę' (386); 5. ,uczenie się' (390); 6. ,uczenie, przekazywanie wiedzy, umiejętności lub zasad postępowania' (393); 7. ,rozkaz, namowa, doraźne zalecenie, indywidualna rada' (397); 8. ,tłumaczenie hebr. wyrazu *urim* ,światło'; były to w Starym Testamencie losy zastępujące pogańskie wyrocznie' (399). Większość tych znaczeń potwierdza SL (III, 300) i SMick (V, 140-144). Według SDor (IV, 1251-1252) nauka we współczesnym rozumieniu, to: 1. ,ogół wiedzy ludzkiej ułożonej w system zagadnień, wyrażonej w sądach prawdziwych, przypuszczeniach i teoriach; dyscyplina badacza odnosząca się do pewnej dziedziny rzeczywistości' (1251); 2. ,zespół poglądów stanowiących usystematyzowaną całość i wchodzących w skład określonej dyscypliny badawczej; teoria, doktryna; także: zespół poglądów religijnych' (1251); 3. ,zasób wiadomości; erudycja, wykształcenie' (1251); 4. ,uczenie się, kształcenie się lub uczenie, kształcenie kogo; lekcje, studia, edukacja' (1252); 5. ,pouczenie, wskazówka, moral, przestroga, nauczka' (1252); 6. por. kazanie w znaczeniu 2 (1252); 7. przestarz. ,umiejętność, kunszt, sztuka' (1252).

Zgodnie z biblijnym świadectwem wiary Bóg naucza swój lud i udziela mu swych pouczeń. Następnie Jego wysłannicy nauczają Jego dróg i ukazują je innym. Starotestamentowa wiara nie traktuje jednak samej siebie jako nauki, lecz uważa, że jest wyznaniem, wskazówką i przykazaniem Bożym. Takie znaczenie nauki w ST jest notowane przez SSTCh (por. ,ogół prawd religijnych',

2000; *Nowy Testament* w przekładzie ks. dr Jakuba Wujka z roku 1593, Kraków 1966; *Biblia gdańska*, Gdańsk 1632; *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 1980.

⁹ Ks. P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Warszawa 2000, 378.

¹⁰ M. Karpluk, *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków 2001, 104.

, wskazania boże w ST'), np.: Pwt 32, 2 Nauka moja niech popłynie jako deszcz, a słowo moje upadnie jako rosa (BB), niechaj się zroście jako deszcz nauka moja, niechaj płynie jako rosa wymowa moja (BW), Kropić będzie jako deszcz nauka moja, popłynie jako rosa wymowa moja (BG), Nauka moja niech spływa jak deszcz, niech słowo me pada jak rosa (BT); Prz 22, 17 a słuchaj słów ludzi mądrych, a przyłóż serce twe ku umiejętności mojej (BB), a słuchaj słów mądrych, a serce swoje przyłóż do nauki mojej (BW), a słuchaj słów mądrych, a serce twoje przyłóż ku nauce mojej (BG), słuchaj słów mędrców, nakłoń swe serce ku mojej nauce (BT) – por. Ps 78, 1; Syr 50, 27. Jest to tłumaczenie hebr. לקח > לקח liqḥî m. ,co usłyszane; nauka; wiedza; namowa'¹¹; לקח n.pr.m. Likchi¹² – por. Niech kropi jak deszcz nauka moja (Pwt 32, 2). W innych natomiast kontekstach jest to przekład hebr. tōrāh, stąd odpowiedniki semantyczne nauka bądź zakon (przekłady staropolskie), np.: Prz 1, 8 nie opuszczaj nauki matki twojej (BB), a nie opuszczaj zakonu matki twojej (BW), nie opuszczaj nauki matki twojej (BG), i nie odrzucaj nauk swej matki (BT).

W NT orędzie wiary głoszone przez Jezusa jest przede wszystkim Ewangelia, chociaż w kilku nielicznych miejscach jest nazwane nauką, np.: Mt 7, 28 gdy dokończył Jezus tych mów, zdumiewało się ono nad jego nauką (BB), gdy dokończył Jezus tych słów, zdumiewały się rzesze nad nauką jego (BW), gdy dokończył Jezus tych słów, że się zdumiewał lud nad nauką jego (BG), Gdy Jezus dokończył tych mów, tłumy zdumiewały się Jego nauką (BT) – por. Mk 4, 2; J 7, 16.

W grecko-polskim NT gr. διδασκία didachē (,nauczanie, nauka' 1. o czynności, np. Mk 4, 2; 1 Kor 14, 6; 2. o przedmiocie nauczania, np. Mt 16, 12; Mk 1, 27; Dz 2, 42; Hbr 6, 2; 3. o czynności lub o przedmiocie, np. Mt 7, 28; Łk 4, 32; Mk 1, 22)¹³ jest przekładane jako nauka, np.: I zdumiewali się z powodu nauki jego (Mk 1, 22); kiedy zakończył Jezus słowa te, zdumiewały się tłumy na naukę Jego (Mt 7, 28); pozna co do nauki, czy od Boga jest (J 7, 17); z powodu nauki Pana (Dz 13, 12). W grece biblijnej są też inne wyrazy przekładane na kartach Biblii jako nauka, np.: διδασκαλία didaskalia ,nauczanie, lekcja, nauka'¹⁴ - por. Mt 15, 9; 1 Tm 4, 16; wyjątkowo γράμμα gramma ,litera'; (w pl.) ,litery, pismo, Pismo (św., o ST), (w sg.) Prawo Mojżeszowe'; ,książka, dzieło, pismo, rozprawa'; ,list'; ,papier wartościowy, zapis'; ,wiedza, uczoneść'¹⁵ – por. Dz 26, 24 czy λόγος logos ,słowo'¹⁶ – por. Hbr 6, 1.

¹¹ Ks. P. Briks, op. cit., 177.

¹² Ibidem, 178.

¹³ Ks. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995, 134.

¹⁴ *Konkordancja wyrazów greckich Nowego Testamentu wraz z Biblią Nowego Testamentu w systemie Stronga oraz Wykazem wyrazów i zwrotów polskich w NT Biblii Gdańskiej*, Kraków 1996, 476.

¹⁵ Ibidem, 492.

¹⁶ Ibidem, 675.

Tylko w przekładzie KB1 nauką nazywany jest tekst koraniczny bądź zawarte w nim nauczanie: Koran jest nauka prawdziwa (KB1 LXXII, 2) – por. cudowny Koran, który prowadzi ku prawości (KB2 LXXII, 1-2), On prowadzi ku właściwej drodze (K3 LXXII, 3), a także KB1 XLIII, 43; Rozmaite nauki zamieściłem w Koranie (KB1 XVIII, 52) – por. Przedstawiliśmy ludziom w tym Koranie wszelkiego rodzaju przypowieści (KB2 XVIII, 54), w tym Koranie na różne sposoby wyjaśniliśmy dla dobra ludzkości wszelkie podobieństwa (K3 XVIII, 55); KB1 XVIII, 91; XXXIX, 28-29. Synonimem nauki w KB2 i K3 jest wiedza: gdy przyszła do nich wiedza (III, 19), Ci zaś, którzy otrzymali Księgę, nie zgadzali się – otrzymawszy wiedzę – tylko z powodu wzajemnej zawiści (III, 20) – por. KB1 Ci którzy odebrali pisma i prawo, wtenczas się poróżnili z sobą, gdy już je byli poznali (III, 17).

PRAWO

SSTCh¹⁷ podaje znaczenia leksemu *prawo*, używane w dobie staropolskiej, związane z religią chrześcijańską. Są to: 1. przykazania dane przez Boga Mojżeszowi, dekalog; 2. „zbiór stosowanych zasad”: „prawo boże” „prawo oparte na autorytecie religijnym”; 3. „sąd”: „prawo duchowne” „sąd kościelny”; 4. „prawo diabła” „władza Szatana”; 5. „sprawiedliwość (boska)”. Słowo to w staropolszczyźnie charakteryzowało się ponadto wieloma znaczeniami: 1. „system, zbiór obowiązujących norm stanowionych lub zwyczajowych, leges vel iura, quae valent”; 2. „zasada, przepis, norma stanowiona lub zwyczajowa, wyjątkowo też regularność zjawisk zachodzących w przyrodzie, lex vel ius, nonnumquam certus quidam ordo rerum naturae”; 3. „uprawnienie określone i chronione normą stanowioną lub zwyczajową, quod lege vel iure conceditur”; 4. „sąd, roki sądowe, postępowanie sądowe, termin rozprawy sądowej, iudicium, dies iudicii exercendi”; 5. „zakres rzeczowy, osobowy lub terytorialny sądu, res, homines, qui et iudicio quodam iudicabantur”; 6. „wyrok, orzeczenie sądowe, pouczenie prawne, sententia iudicum, praescriptum legis”; 7. „dokument stwierdzający jakieś uprawnienia, litterae, quibus aliquid alicui conceditur”; 8. „powinność, obowiązek wynikający z przepisu prawnego, officium legibus imperatum”; 9. „sprawiedliwość, słuszność, iustitia, aequitas” (SSStp VII, 33-44). SPoLXVI (XXX, 147-203) do pierwszych trzech znaczeń dodaje m. in. kontekst religijny: 1. **a. o prawie stanowionym przez Boga, Chrystusa, a. o prawie danym przez Boga Żydom w czasach biblijnych**, b. o prawach ustanowionych przez prawodawców kościołów wczesnochrześcijańskich, Kościoła rzymskokatolickiego, papieża, także dotyczących Kościoła i duchownych, c. o prawach szatana, antychrysta; 2. a. przepis(y), przykazanie(a), fundament(y) wiary, ustanowiony(e) przez Boga, Chrystusa, **a. prawa boże w ST**, aa. o rozkazie danym Adamowi i Ewie w raju i grzechu pierwородnym jako skutku ich nieposłuszeństwa, b. o prawach religii pogańskiej, c. w Kościele rzymskokatolickim, też w okresie

¹⁷ M. Karpluk, op. cit., 172-173.

wczesnochrześcijańskim: prawa religijne tworzone przez ojców Kościoła, papieża, prawa kościelne, także prawa świeckie dotyczące Kościoła; 3. a. w relacji Bóg Ojciec – Chrystus Syn [...] f. przyznane przez Boga α. Chrystusowi, β. Pannie Maryi, γ. Żydom w czasach biblijnych, g. o uprawnieniach, przywilejach kościołów i kleru α. Kościoła rzymskokatolickiego, β. o patriarchach Kościołów wschodniochrześcijańskich. Ponadto, oprócz przytoczonych przez SStp znaczeń, podaje inne: 1. ‚pozycja, sytuacja prawna, procesowa’; 2. ‚przypadek prawny, sprawa, która podlega osądzeniu, przedmiot procesu; 3. ‚sąd jako instytucja, urząd, instancja sądowa; władza sędziowska’ a. o sędzie bożym, b. sąd, urząd (urzędy), instancje sądowe Kościoła rzymskokatolickiego, c. opłata za działania prawne, koszta sądowe; 4. ‚sądzenie, wymierzanie sprawiedliwości przy użyciu prawa’; 5. ‚praworządność, przestrzeganie prawa, posłuszeństwo wobec prawa; właściwe funkcjonowanie prawa’; 6. ‚nauka, wiedza o prawie, znajomość prawa; zagadnienia, problematyka prawna’; 7. ‚reguła(y), norma(y), prawidłowość(ci), zasada(y) odnoszące się do czegoś, kierujące czymś; warunek; istota, cecha, grunt, podstawa czegoś’ a. o prawach natury (ustanowionych przez Boga) α. o nieuchronności śmierci; 8. ‚zasada(y), norma(y) postępowania, zachowania’; 9. ‚słuszność, racja w poglądach, postępowaniu; podstawa, przyczyna, powód czegoś’; 10. ‚zwierzchność, władza; rozkaz, postanowienie, rozporządzenie’ a. władza, zwierzchność polityczna; urząd, funkcja publiczna, b. o władzy papieża i duchownych chrześcijańskich, c. o władzy Boga, d. o szatanie. Podstawowe wymienione już znaczenia potwierdza SL (IV, 462-464), SMick (VI, 605-612) oraz SWil (II, 1194-1195), jednakże ten ostatni na pierwszym miejscu podaje znaczenie ‚należytość czyja, władza, którą kto ma nad czym lub nad kim, albo z przyrodzenia, jako Bóg nad stworzeniem, ojciec nad synem, albo z ustawy ludzkiej, zwyczaju, umowy, jak pan nad sługą’, które we współczesnych słownikach schodzi na dalszy plan (por. SDor VI, 1432-1436). SWil (II, 1195) notuje także znaczenia metaforyczne: 1. ‚prawnie, słusznie’ oraz 2. ‚wiernie, uczciwie, prawą drogą’. Współcześnie prawo funkcjonuje w znanych już ze słowników historycznych znaczeniach, z zachowaniem na pierwszym miejscu eksplikacji ‚ogół przepisów, norm prawnych, które normują stosunki między ludźmi, określają zasady ich postępowania lub zawierają zakazy, których naruszenie zagrożone jest karą; prawodawstwo’, natomiast znaczenie ‚proces sądowy, procesowanie się’ opatrzone zostało kwalifikatorem daw. (SDor VI, 1432-1436).

Prawem w znaczeniu szerszym nazywa się niekiedy cały ST, chociaż zazwyczaj odnosi się ono tylko do pierwszych pięciu ksiąg Pisma św., przypisywanych Mojżeszowi (Tora). Potwierdza to kontekst biblijny, bowiem Biblia podaje cały szereg nazw odnoszących się do Pięcioksięgu bądź całego ST, np. BT podaje: Księga Prawa (Pwt 31, 26), Księga Prawa Mojżesza (Joz 8, 31), Księga Prawa Bożego (Joz 24, 26), Prawo Mojżesza (1 Krl 2, 3), Prawo Pańskie (2 Krn 31, 3) – por. 1 Krl 2, 3 w zakonie Mojżeszowym (BB), w Zakonie Mojżeszowym (BW), w zakonie Mojżeszowym (BG), w Prawie Mojżesza (BT).

W znaczeniu dosłownym Prawo jest określeniem objawienia przekazanego przez Boga Izraelowi w celu udzielenia mu wskazań życiowych¹⁸.

Wyrazy prawo (BT i translacje staropolskie) lub zakon (tylko translacje staropolskie), najczęściej występujące na kartach Biblii to przekład hebr. תּוֹרָה *tôrāh* ,nauka', ,pouczenie', ,wskazówka', ,przepis', ,prawo', ,Prawo'¹⁹, np. Rdz 26, 5 *praw moich* (BB), *zakonow moich* (BN), *prawa moje* (BW), *praw moich* (BG), *praw i pouczeń* (BT), *przepisów moich i pouczeń moich* (Hebrajsko-polski ST). W niektórych kontekstach przekłady staropolskie podają także inne ekwiwalenty semantyczne wyrazu prawo (obecnego w tych samych kontekstach w BT, ale wiąże się to często z inną podstawą translatorską), np. ustawa (BB, BN, BG)²⁰ jako przekład hebr. קִבְּלָהּ *qōḇlāh* ,coś ustalonego/określonego'; ,ustalenie'; ,prawo'; ,to, co się należy'; ,przydział'; ,miara'; ,ograniczenie'; ,cel'; ,określony czas'; ,zamierzenie'; ,zwyczaj'; ,przepis'²¹ (przeważnie ustawa, rządzić prawo) czy ceremonia (BW ceremonia, cerymonija)²² jako przekład hebr. מִשְׁפָּט *mišpāt* ,wyrok'; ,sąd'; ,prawo'; ,sprawiedliwość'; ,to, co właściwe/prawne/należne'; ,zwyczaj'; ,obowiązek'; ,sprawa'; ,sposób postępowania'²³ (przeważnie sąd, prawo, wyjątkowo ceremonia) – por. Wj 12, 24; 13, 9; 18, 16; 24, 12; Pwt 1, 5; 5, 1; 2 Krł 10, 31; Jer 8, 7.

Hebr. słowo *Tôrāh* posiada znaczenie o wiele szersze, lecz mniej jurydyczne niż grecki rzeczownik *nomos*, za pomocą którego Septuaginta oddaje zwykle ów hebr. termin. Ten ostatni oznacza bowiem pouczenie udzielone przez Boga ludziom i mające być normą ich postępowania. Odnosi się w pierwszym rzędzie do całokształtu praw, które tradycja starotestamentowa wiązała z osobą Mojżesza. Opierając się na tym klasycznym w judaizmie znaczeniu, NT określa mianem Prawa całą tę ekonomię zbawienia, której partię dominującą stanowiło ustawodawstwo w przeciwstawieniu do ekonomii łaski, zapoczątkowanej przez Jezusa Chrystusa (por. Rz 5, 15; J 1, 17). Tak więc w języku teologii chrześcijańskiej rozróżnia się dwa Testamenty, z których jeden nazywa się „Starym Prawem”, a drugi „Prawem Nowym”. Gdy zaś ma się na względzie całość historii zbawienia, mówi się, oprócz tego o istnieniu porządku „prawa naturalne-

¹⁸ X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1993, 511.

¹⁹ Ks. P. Briks, op. cit., 378.

²⁰ Według SStp (IX, 461-462) ustawa, to ,zarządzenie, przepis prawny, zasada prawna, statut, praeceptum, mandatum, lex, decretum, regula legis, statutum'. SL (VI, 180-181) potwierdza to znaczenie, bowiem ustawa to ,część prawa, która zamyka w sobie karę wyznaczoną przeciwko tym, którzyby je gwałcili'.

²¹ Ks. P. Briks, op. cit., 125.

²² Jest to wyraz notowany dopiero w SPoLXVI (III, 155-158) w znaczeniach: 1. ,uroczysty akt, obrzęd przebiegający według ustalonego tradycyjnie rytuału' a. w życiu religijnym: *α.* obrzędy wyznań chrześcijańskich, *β.* obrzędy, przepisy, ustawy religijne wyznania mojżeszowego, *γ.* obrzędy i uroczystości religijne ludów pogańskich, b. w życiu świeckim; 2. ,konwencjonalne okazywanie uszanowania, grzeczności'.

²³ Ks. P. Briks, op. cit., 215-216.

go” (por. Rz 2, 14), które obowiązuje wszystkich ludzi żyjących kiedyś lub obecnie na marginesie dwóch wymienionych wyżej ekonomii²⁴.

Nowotestamentowe rozumienie Prawa określone jest przez polemikę wczesnej gminy chrześcijańskiej z Prawem. Musiała ona rozstrzygnąć kwestię, jak w świetle wydarzenia Chrystusa należy rozumieć Prawo, będące wyrazem woli Bożej. Otóż, jedynym kryterium Prawa jest tu podwójne przykazanie miłości Boga i bliźniego. Jeżeli Prawo odpowiada temu przykazaniu, jest akceptowane, jeżeli zaś nie, zostaje odrzucone albo zradykalizowane. Wypełnianie Prawa, ograniczające się do zewnętrznego postępowania, już nie wystarcza. Decydujące jest natomiast wewnętrzne usposobienie jako prawdziwe posłuszeństwo względem Prawa²⁵.

W NT semantycznymi odpowiednikami gr. νόμος nomos ‚prawo, zasada, norma’ – 1. og. o jakimkolwiek prawie, np. Rz 3, 27 a; 2. ‚prawidło, zasada, reguła’ rządząca jakimiś działaniami, np. Rz 7, 21; Hbr 7, 16; 3. o Prawie Mojżeszowym, ‚Prawo, Zakon, religia (Żydów)’, np. Mt 22, 36; J 1, 17; Dz 6, 13; 4. o zbiorach świętych ksiąg a. o Pięcioksięgu, np. Mt 5, 17; Łk 2, 23. 24; 16; J 1, 45; Dz 13, 15; b. o całym Piśmie św., np. Mt 5, 18; Łk 10, 26; J 7, 49; 1 Kor 14, 21; 5. met. o objawieniu NT jako o nowym Prawie, np. Rz 3, 27 b; Ga 6, 2; Jk 1, 25 – są najczęściej leksemy prawo i zakon (znane z translacji staropolskich – tu z reguły gr. nomos jest konsekwentnie tak przekładane), np. Mt 22, 40 Na tym dwojgu rozkazaniu wszytek zakon i prorocy zawisnęli (BB), Na tym dwojgu przykazaniu wszytek Zakon zawisł i Prorocy (BW), Na tych dwóch przykazaniach wszytek zakon i prorocy zawisnęli (BG), Na tych dwóch przykazaniach opiera się całe Prawo i Prorocy (BT), Na tych dwóch przykazaniach całe Prawo jest zawieszona i Prorocy (Grecko-polski NT) – por. Łk 2, 23 i 24; Ga 5, 14; 6,2 i inne. Źródłem przekładu mogą być także gr. ἔθος ethos ‚zwyczaj’ 1. zwyczaj w sensie ‚przyzwyczajenie, nawyk, sposób postępowania’; 2. zwyczaj w sensie ‚prawo, obyczaj’, np. Łk 1, 9; 2, 42; Dz 6, 14; 15, 1; 16, 21²⁶; gr. ἐξουσία ekskusia (przede wszystkim przekładane jako prawo w BT) ‚możliwość, wolność wyboru’; ‚moc, władza’ 1. ‚wolność wyboru, prawo do jakiegoś czynu, możliwość’, np. J 10, 18 a; Dz 5, 4; Rz 9, 21; 2. ‚zdolność zrobienia czegoś, moc, władza’, np. Łk 12, 5; Dz 1, 7; Mt 7, 29; 3. ‚władza nad czymś, upoważnienie do czegoś, prawo robienia czegoś’, np. Mt 9, 6; Łk 5, 24; Mt 10, 1; 4. o władzy zwierzchniej, np. Mt 8, 9; Łk 7,8; 23, 7²⁷ oraz gr. κρίσις krisis ‚osądzenie, osąd’ 1. jako ‚sąd’, np. Mt 10, 15; Łk 10, 14; Hbr 9, 27; 2. o instytucji, np. Mt 5, 21. 22; 3. sąd w znaczeniu ‚prawo, sprawiedliwość’; ‚wyrok’, np. Mt 12, 18. 20; Łk 11, 42; Dz 8, 33²⁸. W przekładach staropolskich natomiast

²⁴ X. Léon-Dufour, *Słownik teologii biblijnej*, Poznań 1990, 768-769.

²⁵ *Praktyczny słownik biblijny*, red. A. Grabner-Haider, Warszawa 1994, 1041-1042.

²⁶ Ks. R. Popowski, op. cit., 158-159.

²⁷ Ibidem, 208-209.

²⁸ Ibidem, 349.

wyjątkowo jako prawo mogą być przekładane gr. wyrazy ἐξουσία ekskusia²⁹ (por. BB, BG Ap 22, 14 – w BN i BW jest to władza), δικαίωμα dikaiōma ,zasada prawna, rozrządzenie, dekret’; ,sąd, wyrok’; ,usprawiedliwienie’; ,sprawiedliwy czyn’³⁰ (por. BB, BG Rz 1, 32 – w BW jest to sprawiedliwość, a w BN sprawiedliwy sąd), ἀγοραῖος agoraios ,sesja sądowa na rynku’³¹ (BB, BG Dz 19, 38 – w BN i BW sądy).

W Biblii więc w interesujących nas kontekstach wyraz prawo (w translacjach staropolskich przeważnie zakon) odnosi się zarówno do Pięcioksięgu - por. Mt 5, 17 Nie mniemajcie, abym przyszedł niszczyć zakonu, abo proroki (BB), Nie mniemajcie, abym przyszedł rozwiązać Zakon abo Proroki (BW), Nie mniemajcie, abym przyszedł rozwiązywać zakon albo proroki (BG), Nie sądźcie, że przyszedłem znieść Prawo albo Proroków (BT), jak i do całego Pisma św. - por. 1 Kor 14, 21 W zakonie napisano jest (BB), W zakonie napisano (BN), W Zakonie napisano jest (BW), W zakonie napisano (BG), Napisane jest bowiem w Prawie (BT).

W przekładach koranicznych tylko KB1 świętą księgę islamu nazywa prawem: bez żadnej powagi księgi, która jest prawem (XXXI, 19) – takiej nazwy nie spotyka się w innych translacjach koranicznych – por. bez Księgi dającej światło (KB2 XXXI, 20), ani oświecającej Księgi (K3 XXXI, 21). Tu synonimem prawa jest światło.

PRZEPIS

W języku polskim wyraz przepis oznaczał przede wszystkim ,wierny odpis, kopię, aliquorum litterarum exemplum’ (por. SStp VII, 164; SPolXVI XXXII, 82; SL IV, 568-9; SWil II, 1252) lub ,wzór, wedle którego pisać się uczać’ (por. SL IV, 568; SWil II, 1252). Współcześnie znaczenia te opatruje się kwalifikatorem daw. (por. SDor VII, 330), natomiast notowane w słownikach od doby średnio-polskiej znaczenia dalsze (por. SPolXVI XXXII, 82; SL IV, 568-569; SWil II, 1252) są umieszczone w źródłach leksykograficznych jako podstawowe - ,wskazówka pisana, określająca sposób robienia, wykonywania czego (rzadziej: zbiór przepisów, regulamin); rozporządzenie, reguła, zasada’ (por. SMick VII, 116-117; SDor VII, 329-330).

Słowo to jest często obecne na kartach Biblii w znaczeniu ,rady’, ,przykazania’, ,prawa’. Nie jest to natomiast nazwa Pisma św. lub jego części. Źródłem tłumaczenia jest hebr. תּוֹרָה tōrāh ,nauka’, ,pouczenie’, ,wskazówka’, ,przepis’, ,prawo’, ,Prawo’³², stąd też różnorodność odpowiedników semantycznych, np.: Wj 18, 16 oznajmuję im ustawy i prawa Boże (BB), ustawy Boże i zakony jego (BN), przykazanie Boże i prawa jego (BW), ustawy Boże i prawa jego (BG),

²⁹ *Konkordancja wyrazów greckich ...*, op. cit., 541.

³⁰ *Ibidem*, 498.

³¹ *Ibidem*, 387.

³² Ks. P. Briks P, op. cit., 378.

prawa i przepisy Boże (BT), prawa Boga i nauki jego (Hebrajsko-polski ST) – por. Wj 12, 28; Lb 15, 13; 29, 24; Ne 8, 14; 9, 14; Jr 32, 11 i inne. Z reguły w przekładach staropolskich są to: prawo, zakon, rzadziej ustawa, natomiast w BT występuje w analizowanych kontekstach leksem przepis. Podobnie rzecz się ma z translacjami NT, bowiem w tłumaczeniach staropolskich najczęściej używanymi odpowiednikami semantycznymi gr. translanta są prawo, zakon, rzadziej usprawiedliwienie, ustawa - w BT jest to w tych samych kontekstach przepis, w interlinearnym przekładzie NT prawo lub przepis, np.: Ga 5, 3 wszystkie zakony zachowywać (BB), wszystkie zakony czynić (BN), wszystkie Zakony pełnić (BW), wszystkie zakony pełnić (BG), zachować wszystkie przepisy Prawa (BT), całe Prawo uczynić (Grecko-polski NT); Łk 1, 6 we wszystkim rozkazaniu i ustawach Pańskich (BB), we wszystkich przykazaniach i usprawiedliwieniach Pańskich (BW), we wszystkich przykazaniach i usprawiedliwieniach Pańskich (BG), według wszystkich przykazań i przepisów Pańskich (BT), we wszystkich przykazaniach i przepisach Pana (Grecko-polski NT) - por. Hbr 9, 19 i in. W Ga 5, 3 źródłem przekładu jest gr. νόμος nomos 'prawo, zasada, norma'³³, stąd odpowiedniki przepisy Prawa (BT), Prawo (Grecko-polski NT) lub Zakon (w przekładach staropolskich), natomiast w Łk 1, 6 jest to gr. δικαίωμα dikaiōma l. 'rozporządzenie, przepis', 'wyrok', np. Łk 1, 6; Rz 1, 32; 2, 26; Hbr 9, 1; 2. 'sprawiedliwy czyn', np. Rz 5, 18; Ap 15, 4; 3. 'usprawiedliwienie', np. Rz 5, 16³⁴, stąd przekład przepis w BT i w Grecko-polskim NT lub prawo, usprawiedliwienie, ustawa w translacjach staropolskich. W grece biblijnej 'polecenie, rozkaz, nakaz', 'przykazanie', 'przepis' to także ἐντολή entole l. o nakazach Boga lub osób biblijnych, występujących w imieniu Boga a. o nakazach Prawa i Dekalogu, obowiązujących ludzi, 'przykazanie', np. Mt 5, 19; 15, 3; Mk 7, 8. 9; Łk 1, 6; Ap 12, 17, b. o nakazach Boga Ojca dla Chrystusa, np. J 10, 18, c. o nakazach Chrystusa dla ludzi, np. J 13, 34; 1 Kor 14, 37, d. przykazanie w sensie całego Objawienia NT, np. 1 Tm 6, 14; 2 P 2, 21; 2. o nakazach ludzi, np. Łk 15, 29; J 11, 57; Dz 17, 15 i in.³⁵.

W KB1 księga Mojżesza, czyli Tora jest przepisem, w KB2 odpowiednikiem leksykalnym tej nazwy jest napomnienie, por. ona jest światłem i przepisem dla pobożnych (KB1 XXI, 49), rozróżnienie i światłość, i napomnienie (KB2 XXI, 48), natomiast w K3 przypomnienie Wnikliwość, Światło i Przypomnienie (K3 XXI, 49).

TORA

Po raz pierwszy słowo to notuje SWil (II, 1710) w znaczeniu: 'księga na której Żydzi przysięgają, księga praw Mojżeszowych'. SDor (IX, 190) podaje dwa znaczenia: 1. 'część Biblii, pięcioksiąg, którego treść związana jest z oso-

³³ por. hasło Prawo.

³⁴ Ks. R. Popowski, op. cit., 139.

³⁵ Ibidem, 202.

bą Mojżesza; także zwój z tekstem pięcioksięgu przechowywany w synagodze i będący przedmiotem kultu'; 2. za SWil – ,prawo mojszeszowe'. Do polszczyzny zostało zapożyczzone z hebr. (por. SDor, IX, 190 – z hebr. Tōrā = ,nauka, pouczenie, prawo' i SWO, 428).

Nazwa ta nie jest obecna w Biblii, ale w tradycji hebrajskiej pierwsze księgi ST nazywane są Prawem (Tora) lub Prawem Mojżesza. W BT występuje więc, np. w Ha 1, 4 Tak więc straciła Tora moc swoją – w translacjach staropolskich ekwiwalentem hebr. translanta jest apelatyw *zakon* (BB, BN, BG).

ST jest znany islamowi pod nazwą Taurat (Tora). Wywodząca się z tradycji hebr. nazwa pięciu pierwszych ksiąg ST występuje u muzułmanów w znaczeniu ,księgi zesłanej przez Boga Mojżeszowi'. W XIX-wiecznych przekładach Koranu używa się pochodzącego z gr. zapożyczenia Pentateuchum: Pentateuchum zesłane było Mojżeszowi Prorokowi (Ww, 16), Zesłałem Pentateuchum dla oświecenia ludzi (KB1 V, 48), w tekstach XX-wiecznych zostaje zastąpione, pochodzącym z języka hebr. wyrazem Tora/Torāh: My, zaprawdę, zesłaliśmy Torę, w której jest przewodnictwo i światło (KB2 V, 44), Zaprawdę, zesłaliśmy Torah, w którym zawarte było przewodnictwo i światło (K3 V, 45) - por. KB1 III, 2; KB2 III, 3; K3 III, 4. W przekładach Koranu występują także deskrypcje, typu: Księga dana Mojżeszowi; księgi zesłane przedtem etc.

U Tlp spotyka się nazwy: Pentateuchum z gr. lub T'evrit' (inne warianty Taur, Tawrāt, Tawry, Tewrat) z ar. taurāt ,Tora, Pięcioksiąg; Stary Testament', tur. tevrat, tevrit ,Pięcioksiąg, Tora; Stary Testament; Pismo Święte; Dekalog; Nakaz' (za Stachowski, 1975–1986, III, 144) - por. što u t'evrit'u ... to vso u kur'ane jest (KL – A, 83; W, 365).

WSKAZÓWKA

SL (VI, 416) notuje wyrażenie *wskazówka godzinna*, a pod hasłem *skazówka* (V, 280) także znaczenie: fig. ,przewodnik'. Według SMick (X, 133) jest to ,oznaka, wytyczna, wskaźnik (czego)'. Poza podanymi znaczeniami SWil (II, 1906) notuje także med. ,przedmiot leczenia' i ,kartka dołączona do lekarstwa, z przepisem, jak chory ma używać tego lekarstwa'. Współcześnie *wskazówka*, to: 1. ,część przyrządu pomiarowego (np. strzałka, zwierciadełko), której położenie względem skali podziałki określa miarę mierzonej wielkości'; 2. ,pouczenie, rada, dyrektywa'; 3. częściej w pl. ,dane dotyczące czego, informacja, wiadomość oczym; znak, oznaka'; 4. przestarz. ,pręt drewniany do wskazywania' (za SDor IX, 1306).

W Piśmie św. wyraz ten występuje w znaczeniu ,rady', ,sposobu postępowania', przede wszystkim w BT, gdyż w przekładach staropolskich jest to przede wszystkim zakon lub rzadziej prawo, np.: Ne 9, 13 dałeś im przepisy słuszne, wskazówki niezawodne, prawa dobre i przykazania (BT) - por. dałeś im sądy sprawiedliwe, prawa prawdziwe, ustawy i rozkazania barzo dobre (BB), dałeś im sądy prawe i Zakon prawdy, ceremonie i przykazania dobre (BW), dałeś im sądy prawe, i zakony prawdziwe, ustawy i rozkazania dobre (BG), inne konteksty: Iz 16, 3; Jr 35,

10; wyjątkowo w Iz 38, 8 jako ‚wskazówka zegara’. Jest to przekład hebr. תּוֹרָה *tôrāh* ‚nauka’, ‚pouczenie’, ‚wskazówka’, ‚przepis’, ‚prawo’, ‚Prawo’.

W NT gr. σημεῖον *sēmeion* to ‚znak rozpoznawczy, ostrzegawczy, zapowiadający coś, wskazówka, oznaka’, np. Mt 16, 3; Mk 13, 4; Rz 4, 11; 1 Kor 14, 22; 2 Tes 3, 17³⁷, jednakże jest przekładane przede wszystkim jako znak (por. interlinearny przekład NT, BT, przekłady staropolskie - w niektórych kontekstach – znamię, a także cud, np. 1 Kor 1, 22; Ap 19, 20).

W przekładzie J. Bielawskiego wskazówka jest odapelatywną nazwą Koranu: To są oczywiste wskazówki dla ludzi (KB2 XLV, 20) - por. Koran zawiera przykazania jasne (KB1 XLV, 19), Księga ta zawiera zrozumiałe dowody dla ludzkości (K3 XLV, 21).

W polskich przekładach Koranu i Biblii można zaobserwować cztery zasadnicze sposoby oddawania zarówno nazw własnych jak i apelatywnych: 1. transllokacja (przenoszenie nazwy w postaci obcej na zasadzie cytatu), 2. sławizacja (zapożyczenie formy i znaczenia wyrazu oraz adaptacja do systemu gramatyczno-leksykalnego języków słowiańskich, w tym języka polskiego), 3. przekład (szukanie polskich ekwiwalentów semantycznych), 4. tworzenie neologizmów bądź neosemantyzmów.

Leksem nauka jest obecny już w najwcześniejszych opracowaniach leksykograficznych języka polskiego. W znaczeniu religijnym nauka, to: ‚ogół prawd religijnych’, ‚wskazania boże w ST’, ‚wskazania Chrystusa i świętych’. Znaczenia te potwierdzają konteksty biblijne ST i NT. W ST jest to przekład hebr. *liq̄hî* m. ‚co usłyszane; nauka; wiedza; namowa’ i hebr. *tôrāh* ‚nauka’, ‚pouczenie’, ‚wskazówka’, ‚przepis’, ‚prawo’, ‚Prawo’; w NT przede wszystkim gr. διδασχὴ *didachē* ‚nauczanie, nauka’. W Biblii nie występuje jako nazwa Pisma św. lub jego części. Inaczej jest w polskich przekładach Koranu, bowiem w KB1 księga muzułmanów bądź zawarte w niej nauczanie nazywa się nauką, a w KB2 i K3 wiedzą. Podobnie, występująca w KB2 odapelatywna nazwa Koranu wskazówka nie jest znana w znaczeniu nazwy świętej księgi w translacjach biblijnych, gdzie występuje tylko w BT w ST przede wszystkim w znaczeniu ‚rady’, ‚sposobu postępowania’ jako przekład hebr. *tôrāh*. Są to przykłady neosemantyzacji tych wyrazów na kartach przekładów koranicznych.

W dobie staropolskiej wyraz prawo w znaczeniu religijnym odnosił się przede wszystkim do ‚przykazań danych przez Boga Mojżeszowi, czyli dekalogu’ oraz ‚zbioru stosowanych zasad’: ‚prawa bożego”, czyli ‚prawa opartego na aurytecie religijnym’ jak też ‚sprawiedliwości (boskiej)’, stąd prawem nazywa się zwykle pierwsze pięć ksiąg ST, a w znaczeniu szerszym cały ST. Źródłem tłumaczenia jest także hebr. תּוֹרָה *tôrāh*, przekładane w analizowanych kontekstach ST najczęściej jako prawo (BT i translacje staropolskie) lub zakon (tylko translacje staropolskie) oraz gr. νόμος *nomos* ‚prawo, zasada, norma’, odnoszące się

³⁶ Ks. Briks P., op. cit., 378.

³⁷ Ks. R. Popowski, op. cit., 553.

do Prawa Mojżeszowego ‚Prawo, Zakon, religia (Żydów)’, do zbiorów świętych ksiąg – Pięcioksięgu lub całego Pisma św. oraz metonimicznie do objawienia NT jako nowego Prawa, przekładane również jako prawo i zakon (znane z translacji staropolskich). Analogicznie do przekładów biblijnych leksem prawo został użyty jako nazwa świętej księgi – Koranu w przekładzie Jana Murzy Tarak-Buczackiego. Natomiast wobec Pięcioksięgu użył J. M. Buczacki nazwy przepis, obecnej tylko we współczesnym tłumaczeniu Biblii (BT) jako przekład hebr. תּוֹרָה *tôrāh* (ST) bądź gr. νόμος *nomos* (NT) i występującej w znaczeniu ‚rady’, ‚przykazania’, ‚prawa’, natomiast nie używanej jako nazwy Pisma św. lub jego części. W Koranie nastąpiła więc jego neosemantyzacja.

Zapożyczone z hebr. słowo Tora funkcjonuje w języku polskim od doby nowopolskiej. Nazwa ta nie jest obecna w Biblii, ale w tradycji hebrajskiej pierwsze księgi ST nazywane są Prawem (Tora) lub Prawem Mojżesza.

W XIX-wiecznych przekładach Koranu używa się w odniesieniu do Księgi Mojżesza gr. nazwy Pentateuchum, a w późniejszych, XX-wiecznych translacjach zeslawizowanej nazwy hebr. pochodzenia Tora lub translokowanej formy *Torāh*. Być może obecność w XX-wiecznych literackich przekładach Koranu wyrazu Tora zamiast Pentateuchum jest związana z jego upowszechnieniem w języku polskim?

U Tlp występują natomiast zarówno nazwa pochodzenia gr. Pentateuchum jak i zeslawizowane formy ar. *taurāt* – Taur, Tawrāt, Tawry, Tewrat, T’evrit’.

Słowniki:

SDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa, I-XI, 1958-1969.

SEBr – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, A. Brückner, Warszawa 1970.

SEŚl – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, F. Ślawnicki, Kraków, I-V, 1952-1982.

SL – *Słownik języka polskiego* S. B. Lindego, Lwów, I-VI, 1854-1860.

SMick – *Słownik języka A. Mickiewicza*, red. K. Górski, Wrocław-Warszawa-Kraków, I-XI, 1962-1983.

SPolXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. R. Mayenowa, Wrocław-Warszawa-Kraków, I-XXXII, 1966-2004.

SStp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, Wrocław-Warszawa-Kraków, I-X (1953-1993) i XI (z. I-VI; 1995-2000)

SWil – *Słownik języka polskiego*, Wilno, I-II, 1861.

SWO – *Słownik wyrazów obcych*, W. Kopaliński, Warszawa 1983.

SSTCh – *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, red. M. Karpluk, Kraków 2001.

SLam – *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1939.

SMuchl – *Źródłosłownik wyrazów które przeszły, wprost czy pośrednio, do naszej mowy z języków wschodnich*, Muchliński A., Petersburg 1858.

SPas – *Słownik języka J.Ch. Paska*, I-II, 1965-1973.

ST – *Słownik zapożyczeń pochodzenia arabskiego w polszczyźnie*, W. P. Turek, Kraków 2001.

SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa, I–VIII, 1900–1927.

Skróty tekstów źródłowych:

KzK – *Kitab z Kazania*

Chl – *Chamaíl lipski*

T1 – *Tefsir* – 1725r. fragm.

T2 – *Tefsir* – 1788r. fragm.

KŁ – *Kitab Łuckiewicza* fragm.

KM – *Kitab Milkamanowicza* fragm.

A – Akiner S., *The Vocabulary of a Byelorussian k'it'ab in the British Museum*

W – Woronowicz A., *Kitab Tatarów litewskich i jego zawartość*

Ww – J. Sobolewskiego *Wykład wiary machometkańskiej czyli islamskiej*

KB1 – *Koran* w przekładzie J. Buczackiego

WzK – *Wersety z Koranu*

KB2 – *Koran* w przekładzie J. Bielawskiego

K3 – *Koran* „londyński”

BB – *Biblia brzeska*

BN – *Biblia nieświeska*

BW – *Biblia* w przekładzie J. Wujka

BG – *Biblia gdańska*

BT – *Biblia Tysiąclecia*

Literatura

BIENKOWSKA, Danuta: *Polski styl biblijny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

CIEŚLIKOWA, Aleksandra: Jak ocalić w tłumaczeniu nazwy własne? In: *Między oryginałem a przekładem II. Przekład, jego tworzenie się i wpływ*. Red. J. Twardzikowa – M. Filipowicz-Rudek. Kraków 1996, 311 – 320.

CYBULSKI, Marek: *Staropolskie przekłady psalterza*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 41, z. 2. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1996.

DEIANA, Giovanni – SPREAFICO, Ambrogio: *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, oprac. wersji polskiej S. Bazyliński. Warszawa: Towarzystwo Biblijne w Polsce 2001.

DŁUGOSZ-KURCZABOWA, Krystyna: *Onomastyka Nowego Testamentu* In: *Slavia Occidentalis* 1989/1990, XLVI/XLVII, s. 71 – 88.

Encyklopedia katolicka. Red. S. Wielgus – J. Duchniewski – M. Daniluk – S. Fita – J. Miszurek – M. Rusecki – A. Stepien – A. Weiss. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1997.

GNILKA, Joachim: *Biblia a Koran: podobieństwa i różnice*. Kraków: Wydawnictwo M 2005.

KAMIŃSKA, Maria: *Onomastyka biblijna tekstów przekładowych jako problem badawczy* In: *Onomastyka literacka*. Red. M. Biolik. Olsztyn 1993, s. 321 – 328.

KARPLUK, MARIA – SAMBOR, JADWIGA: *O języku religijnym*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1988.

KOWALSKA, Danuta: Styl językowy Psalterza floriańskiego na tle porównawczym. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2003.

KOŚCIELNIAK, Krzysztof: Złe duchy w Biblii i Koranie. Kraków: Wydawnictwo UNUM 1999.

KOŚCIELNIAK, Krzysztof: XX wieków chrześcijaństwa w kulturze arabskiej. Kraków: Wydawnictwo UNUM 2000.

KOŚCIELNIAK, Krzysztof: Tradycja muzułmańska na tle akulturacji chrześcijańsko-islamskiej od VII do X wieku. Geneza, historia i znaczenie zapożyczeń nowotestamentowych w hadisach. Kraków: Wydawnictwo UNUM 2001.

KOŚCIELNIAK, Krzysztof: Chrześcijaństwo w spotkaniu z religiami świata. Kraków: Wydawnictwo M 2002.

KWILECKA, Irena: Studia nad staropolskimi przekładami Biblii. Poznań: UAM. Wydział Teologiczny PAN Instytut Sławistyki 2003.

NOWICKI, Paweł: Grecyzna biblijna. Wprowadzenie. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1967.

NOWICKI, Paweł: Hebrajszczyzna biblijna. Warszawa: wyd. ATK 1978.

ROŚLON, Wiesław Leon: Zammeru Maskil. Filologiczny komentarz do Księgi Psalmów ze słownikiem hebrajsko-polskim i łacińskim oraz konkordancją i zarysem reguł gramatycznych, z. 1-3. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej Warszawa 1985.

ROSPOND, Stanisław: Język Renesansu a Średniowiecza na podstawie literatury psalterzowo-biblijnej. In: Odrodzenie w Polsce, t. III, cz. 2, Wrocław 1962, s. 61 – 181.

Studia historycznojęzykowe. Wybór problemów i przegląd metod badawczych z zakresu historii języka polskiego. Red. I. Bajerowa. Wrocław: Uniwersytet Śląski 1986.

THYEN, Johann-Dietrich: Synopsa wspólnych tradycji. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog 2002.

TOMAL, Maciej: Język hebrajski biblijny. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog 2000.

ZARĘBSKI, Rafał: Nazwy osobowe w polskich przekładach Nowego Testamentu. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 2004.